

Rendszerváltás a pedagógiában

Széljegyzetek a két új Zsolnai-mű margóira

Két alkalommal kerültem pedagógiai művel szorosabb, vagyis elkötelezett, felelős kapcsolatba. Jó másfél évtizede mint olvasásszociológus Veres András és társai irodalomtankönyveinek fogadtatását vizsgáltam, s eközben meghökkentő tapasztalatokat szereztem az e könyveket inkább elhárító, előlük kitérő vagy menekülő, mint befogadó irodalomtanárokról, s rajtuk keresztül a – Zsolnai József így mondaná – pedagógiai patológiámról.

Az immár történelemmé váló eseményt Pála Károly nemrég megjelent *Tankönyv-csata* című dokumentum-szociográfiája idézi föl. Ezt a könyvek megjelenésekor – korántsem véletlenül – éppen Zsolnai mutatta be, aki Veresék tankönyveit annak idején a nagyszabású vállalkozásnak kijáró tisztelettel és kritikával fogadta. Most már tudom, hogy a pártállami művelődés- és oktatáspolitiká rogyadozó, de azért még a kilátást és rálátást jócskán akadályozó bástyáin rést ütő irodalomtankönyvek recepciójának kutatójaként magam is afféle „segédcsoport” voltam ama tankönyv-csatában. A mostani helyzet több vonatkozásban is analóg: ezúttal két újabb Zsolnai-mű indul csatába. Szerepem ezúttal részint a lektoré és az e könyveket az egyetemi oktatásban jól használó tanaré, részint pedig – mint ama tankönyv-csatában is – a szövetségese. Leginkább persze az e művek fogadtatását és befogadását, azaz értékelését, értelmezését és hatását vizsgáló kutató szerepében érezném magam otthonosan. Mivel néhány évvel ezelőtt alkalmam volt megtapasztalni, hogyan reagálnak pedagógusképzéssel foglalkozó szakemberek e művek gondolataira, úgy érzem, megpróbálkozhatok néhány előrejelzéssel. Lesznek, akik Zsolnai gondolatait antihumanista felforgatásnak tartják majd, hiszen a tanulásból vezeti le a nevelést, és nem fordítva. Mások majd a hideg struktúrák és az érző szívű pedagógiát fenyegető késélű logika ellen tiltakoznak. Ismét mások – sokallva a szempontokat és a relációkat – káosznak minősítik a fokváltozós rendszert. Bizonyá-

ra lesznek, akik hitetlen pozitivistának, harcos neofitának, megalkuvó szinkretikusnak, vagy éppen hebehurgya „mindent-bele”-eklektikusnak fogják tartani őt. Márpedig, ami az eklekticizmus illeti, az 1973-ban kiadott, de az 1958-as alapmunkára támaszkodó és a dialektikus materializmus jegyében fogant *Idegen szavak kéziszótárában* ezzel kapcsolatban a következő vádak olvashatók: „egymástól eltérő, összeférhetetlen nézetek, elméletek elvtelen összekeverése”; „elméleti következtelenség”.

Márpedig Zsolnai József megfontoltan, bátran és következetesen eklektikus gondolkodó. Ahogy ő írja, „türelmes szakmai eklekticizmust vállalva”, *Karl Rahner*rel együtt vallja – igen, ő is Zsolnai útítársainak egyike –, hogy „az ember és léte annyira különböző és oly sokféle valóságból tevődik össze, s az ember sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem tudja ezt a sokféleséget egyetlen közös nevezőre hozni, amelyből egyedül le lehetne vezetni, fel lehetne fogni ezt a sokféleséget”. Magam úgy vélem, hogy az ember a különbözőség és azonoság egységében fogant, vagyis eklektikus lény. Konkrétan, és képletesen is. Úgy is, mint két lábon járó szárnyatlan angyal, úgy is, mint két különböző nemű és egymástól még sok egyéb tekintetben is különböző ember gyermeke. Ha a létezők analógok egymással és magával a Léttel, akkor igenis minden mindennel összefügg, és a különféle elméletek is – hogy *Pilinszkyt* parafrázáljam – egy irányban gravitálnak. Minden gondolat, minden művészi megjelenítés, minden vallás, minden filozófia többé-ke-

véssé eklektikus, ugyanakkor a „tisza rendszerek” jelentős része csörlátású és intoléráns. Ami többszólamú, az bizonyos értelemben eklektikus, és a kifejezetten eklektikus művek jelentős része nagyon nagy mű, elég csak mondjuk *Shakespeare*, *Bulgakov*, *Jung* vagy *Rudolf Steiner* alkotásaira gondolni. Miért erősítettem a szerző, mint a *Bevezetés a pedagógiai gondolkodásba* lektora eklekticizmusa vállalásában? Mert a gögösen magabiztos célbaérkezéssel szemben az értékekre nyitott, körbe-körbe tekintő, útítársakat választó és elfogadó úton levésben látom Zsolnai József eklekticizmusának lényegét. Továbbá úgy vélem, nemcsak színes és multidiszciplináris, hanem igen jó társaságot választott, hiszen a *Bevezetés* leggyakrabban idézett szerzői között *Hársing László*, *Heller Ágnes*, *N. Luhmann*, *Lukács György*, *Nagy József*, *Pauler Ákos*, *Pokol Béla*, *Tamás András* szerepelnek. Ha kiegészítem ezt a névsort a ritkábban idézettekkel, legalább két törekvés, vagyis kétféle állásfoglalás rajzolódik ebből az „eklektikából”. Egyfelől Zsolnai olyan méltatlanul és gyalázatosan elfelejtett magyar filozófusokat rehabilitál, mint *Brandenstein Béla*, *Dékány István*, *Gerőcz Kálmán*, *Harkai Schiller Pál*. *Pauler Ákos*, *Schütz Antal*, másfelől a rendszerváltás óta talán ő az első – nehezen találok a megfelelő szót – kivülről gondolkodó, aki továbbra is támaszkodva a hazai marxizmus csücskeljesítményeire (Lukács György, Heller Ágnes és *Pataki Ferenc* műveire), számos keresztény tudós, az előbb felsoroltakon kívül *Karl Rahner*, *Sik Sándor*, *Weissmahr Béla* és mások gondolataira is épít.

A *Bevezetés* – ha számítani kell is arra, hogy csatába keveredik – nem fegyver, hanem kinyújtott kéz, méghozzá a *Xavéri Szent Ferenc*-i „mindenkit elfogadok útítársnak” szellemében. A szerző együttműködésre, együttgondolkodásra invitál, az enciklopédiában pedig kifejezetten társ-szerzősége biztat. Amikor a *Függelék Tudománycsoportok, tudományágak és a pedagógia lehetséges kapcsolatai* című, több mint száz oldalas fejezetében szereplő táblázatok fejlécében a „megoldandó problémacsoportok a pedagógián belül” megne-

vezést szerepelteti, tulajdonképpen a pedagógiai kutatás „százéves tervét” vázolja fel. A *Bevezetésben* „kivezet” a belterjes pedagógiából, s felvezet a pedagógiai jelenséget körbevevő magaslatokra, hogy onnan, vagyis a metaszintről láthassunk rá a pedagógikumok világára. Bár Zsolnai József metapedagógiája még nem jelent meg, már ezek a művek is ebben a szellemben íródtak. Megjegyzem, a „meta” előtagú szavak sem voltak divatosak a rendszerváltást megelőző évtizedekben, miként a lét, a szellem, a közjó, a felelősség, az éthosz vagy a transzcendencia sem. A minap éppen egy filozófuslektor követelte tőlem nyomtétósan, hogy az „ontológia” mögül távolítsam el a zárójelbe tett „metafizikát” (amit, ugyebár, az indokolt, hogy számos filozófiai rendszerben ezek egymással felcserélhető fogalmak). Nem elég a „metapedagógia”, Zsolnai még a „metafizika” szót is nyelvére veszi, sőt még könyve címlapjára is felkerül, a négyféle léttrend egyikeként.

Az őt magát ihlető, optimista indíttatású, a „minél inkább különbözik valami a többitől, annál inkább azonos önmagával” szemléletű lételmélet jegyében Zsolnai József nagyon sokféle társadalmi gyakorlattal, szakmával és tudománnyal méri és hasonlítja össze a pedagógiát. Ennek eredményeképpen az enciklopédia hatszáznál több pedagógiai diszciplínát tartalmaz, ám ezeket nem Zsolnai „gyártotta le” vagy kreálta őket játékosan a „mondj nekem egy diszciplínát, csináljak belőle egy pedagógiát” társasjáték keretében, hanem a valóságból szedegette össze őket. A megapedagógiától a metapedagógiáig 52 fokális, a pedagógiai anyagszemlélettantól a pedagógiai turizmusig 60 interdiszciplináris pedagógiai, a pedagógiai alakulattantól a pedagógiai vallástaniig 52 pedagógiai alaptan szerepel az enciklopédiai főbb fejezeteiként.

Feltétlenül a pedagógiai rendszerváltás megvalósulását segíti ez az új pedagógiai rendszer, ha befogadókra, ha igazi vitapartnerekre, de még akkor is, ha tisztességes ellenfelekre talál. Zsolnai ezekben a könyvekben nem támad, nem leplez le. A követ nem a pedagógiai rendszerváltást akadályozókra, hanem a posványba dobja,

hogyan az állóvíz megmozduljon. A sok pedagógiai közhelygyűjtemény, lapos empirizmus vagy életidegen elméletieskedés után ezek a művek az iskolaigazgató Zsolnai József által igencsak jól ismert gyakorlat drámai helyzeteiből indulnak ki, amint ezt a *Bevezetés* címlapja is érzékelteti, ahol a pedagógikum lényegét érzékeltető érték-tanulás-segítés hármásának patológiás változata szerepel. Nem véletlenül. Zsolnai tudományos igénnyel nyúl a pedagógikumhoz, de nem akarja a pedagógiát mindenáron és időnek előtte tudományá avatni. Már csak azért sem, mert szerinte a pedagógia több, mint a tudomány; filozófia és művészet is. A többlet a *paideia* szóval írható le, amely nem más, mint – ahogyan Balassa Péter fogalmazta meg a hatvanéves Zsolnai Józsefet köszöntő kötetben – „a Megvilágosodás és Felvilágosodás egységében emberré s polgárrá nevelés”. Miként Balassa szeretné, Zsolnai számára az ember „kontextusba ágyazott egyedi textus, kommunikatív szabad individuum, felelős része a természetnek”. „Újragondolni: újrakezdeni. Talán nincsenek már előre adott ösvények sem, csupán mi magunk maradtunk ösvények” – fejezte be meditativ laudációját Balassa. Mi mást mondhatnak magukról Zsolnai és munkatársai? Legfeljebb annyit tennének hozzá, hogy ők nem valami ezoterikus csoport, hanem az ország nyilvánossága előtt a közjóért tevékenykedő társaság. A közelmúltban nem túl divatos „közjó” visszatérő kulcsfogalma a *Bevezetésnek*. A közjó azonban, ahogyan ezt *Aquinói Szent Tamás* erénytanából megtanulhattuk, nem művelhető a sarkalatos erények legfontosabbika, az okosság nélkül. Nos, úgy vélem, e két könyv az okos-

ság erényét testesíti meg. Az okosság nem magas IQ-t jelent, mint ezt a pedagógusok nagy része – ha nem többsége – véli, miként a jóság sem a valóság erőszakos megjobbítása. Az okosság primátusa a nagy filozófusnál azt jelenti, hogy a jó cselekedetnek nem elegendő sem a jó szándék, sem a jó vélemény, hanem az szükséges, hogy tetteink megfeleljenek az adott helyzetnek. A jó tehát mindenekelőtt okos, ami pedig okos, az megfelel a valóságnak. Ezt vallja Zsolnai is, ezért dolgozik lázas buzgalommal következő

*A minap éppen egy filozófus-
lektor követelte tőlem
nyomatékosan, hogy
az „ontológia” mögül
távolítsam el a zárójelbe tett
„metafizikát” (amit, ugyebár,
az indokolt, hogy számos
filozófiai rendszerben ezek
egymással felcserélhető
fogalmak). Nem elég
a „metapedagógia”, Zsolnai
még a „metafizika” szót is
nyelvére veszi, sőt még könyve
címlapjára is felkerül,
a négyféle létrend egyikeként.*

könyvén, a pedagógiai valóságban. Aki elolvassa Zsolnai műveit, talán könnyebben megérti, hogy az okos megismerés feltételei között szereplő memória nem csak pontos, hanem léthű emlékezet is. Megérti, hogy docilitas nélkül nincs okosság, ugyanis a docilitas nem csupán tanulékonyosság, hanem a „hagyom, hogy tanítsanak” attitűdje is, amely egyaránt tartalmazza az

igazi megismerési vágyat és az alázatot. Ez süt ki ezekből a művekből.

„Könyved kitűnő, csak egy baja van, hogy értem” – mondta *Tóth Géza* egyik kollégájának, finoman utalva arra, hogy művéből hiányolta a katartikus élményt okozó felfedezést. Természetesen fontos erénye egy nagy műnek a kristálytisztaság is. Zsolnai műve is kristálytisztaság – és ebben komoly szerepe van *Heffner Anna* remek ábrázolásainak –, csak hogy vannak nagyon bonyolult szerkezetű kristályok is. Mint Zsolnai e két műve. Már a „fennállástan”, a „peratológia”, a „totika”, a „kredontológia”, az „ekisztika”, az „onomasztika” kifejezések is érzékeltetik, hogy a szerző nem elcsépelet közhelyekből építkezik. Az olvasó, bizony, rendre meg kell álljon, s eltűnőd-

jön azon, miről is van szó. Időnként megszedül, és a „minden mindennel összefügg” dzsungelében érzi magát. Aztán keresni kezdi, s meg is találhatja a számára káosszá váló kozmosz nomoszát és logoszát. Vagyis tanul.

És végül a kitanult olvasó a *Bevezetés* tartalomjegyzékében *A pedagógiai ovációk* című fejezetre bukkan. Erre a diszciplínára nem emlékszik, de sebjaj, azonnal megkeresheti az enciklopédiában. Csak-hogy az ovációt ott sem lelheti. Először az ovumra gondol. Pedagógiai oológia, mint a pedagógiai ornitológia egyik ága? Vagy a tojást metaforikusan értelmezve: talán pedagógiai eredetű? Esetleg pedagógiai célokságtan? Vagy inkább: pedagógiai ünnepléstán? Netán pedagógiai örömtan? Ne találgassunk tovább, nézzük meg, mi is olvasható a 19. oldalon! A „pedagógiai ovációk” helyett egy meglehetősen kijózanító címet találunk: *A pedagógiai objektivációk*. Utána azonban – hála Istennek – ilyen mondatokat: „A pedagógia világa nem természeti, hanem társadalmi, az értékválasztáson alapuló, részben megszervezett, konstruált világ, amelyben a természeti, a

társadalmi, a személyközi, Én–Te jellegű kapcsolatok, meghatározottságok és elemek mellett fizikai, eszmei és axiológiai tényezők is szerepet játszanak. Ráadásul az „én-te” nagy kezdőbetűkkel, hogy még *Martin Buber* is eszünkbe juthasson. A különböző értelmező szótárok szerint az „ováció” viharos, zajos ünneplés, éljenzés, örömrivalgás, lelkes ünneplés, hangos helyeslés, örömujjongás. Úgy vélem, ilyesmire is számíthat Zsolnai tanár úr. A latin–magyar szótár szerint egyébként az ováció „kisebb diadalmenet”. Nekem – s talán Zsolnai Józsefnek is – ez a változat tetszik legjobban, mert ez arra a meredek ösvényre emlékeztet, amelyen régóta halad. Amelyen jeleket hagy. Hogy mi is feljebb emelkedhessünk.

Bevezetés a pedagógiai gondolkodásba. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1996, 142. old., *A pedagógia új rendszere címszavakban.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1996, 390. old.

Kamarás István

Kiegészítés a Galois-szociogramhoz

Az Iskolakultúra 1996/11. számában, Galois-szociogram címen megjelent cikk 1. számú ábrájáról két vonal hiányzik. A rajzot kijavítva sikerült a hagyományos és a Galois-szociogram között ekvivalenciát kimutatni.

Az Iskolakultúra 1996. évi 11. számának 88–101. lapján megjelent cikkhez kiegészítést teszünk.

Nagy Éva, a Janus Pannonius Tudományegyetem hallgatója észrevette, hogy a cikk 1. számú ábráján két vonal hiányzik. Ennek következtében a tradicionális szociogram – helyesen – egy kissé módosul. Ezt látjuk az 1. ábrán.

E módosítás következtében az idézett cikk 10. ábrája is változik. De ezúttal eljárást dolgoztunk ki arra nézve, hogy hogyan választhatók ki a teljes tradicionális szociogramról az egyes részletek, hurkok,

vagy alcsoportok. És végeredményben a rajzolási hiba javítása folytán egyfajta ekvivalenciát sikerült kimutatnunk a hagyományos és a Galois-szociogram között, ami eddig nem mutatkozott.

Kérjük tehát, az Olvasó, aki visszala-
pozhat a hivatkozott cikkekre, a 101. lap szövege helyett, az itt következőket vegye tekintetbe.

A 9. ábrán összesen 12 pont van. Ezek közül 6 darab, maximális pont, abban az értelemben, hogy a halmaz, amelyet jelent, nem része egy, az ábrán látható más halmazt jelentő pontnak sem. A rajz szerint e